

La presència de les dones en la geografia acadèmica: un estat de la qüestió al tombant de segle

Hermínia Pujol i Estragués

Centre d'Estudis Demogràfics
hpujol@ced.uab.es

Resum

L'objecte d'aquesta nota és el de presentar una visió general de l'estat de la qüestió sobre la presència de les dones en la geografia acadèmica, fent una nova actualització i ampliació de les dades que des de la publicació de Wilbur Zelinsky el 1973 fins a principis del nostre segle, s'han anat succeïnt, sobretot en l'entorn anglosaxó, sobre "l'estrany cas de la geògrafa absent". El material que s'exposa forma part d'un estudi més ampli sobre el professorat de Geografia de les universitats públiques de Catalunya

Paraules clau: geografia i gènere, comunitat geogràfica

Resumen

El objeto de esta nota es el de presentar una visión general del estado de la cuestión sobre la presencia de las mujeres en la geografía académica, haciendo una nueva actualización y ampliación de los datos que desde la publicación de Wilbur Zelinsky en 1973 hasta principios de nuestro siglo, han aparecido, sobre todo en el entorno anglosajón, sobre "el extraño caso de la geógrafa ausen-

te". El material que se expone forma parte de un estudio más amplio sobre el profesorado de Geografía de las universidades públicas de Cataluña

Paraules clau: geografia i gènere, comunitat geogràfica

Abstract

This paper presents a general view of the situation of women in academic geography following the methodology and updating the information presented by Wilbur Zelinsky in 1973 on the "strange case of the missing women geographer" specially in the Anglo-Saxon academic context. The material presented here is part of a wider analysis of the situation of geography faculty in public universities in Catalonia.

Keywords: geography and gender, geography community.

L'objecte d'aquest article és el de presentar una visió general de l'estat de la qüestió sobre la presència de les dones en la geografia acadèmica, fent una nova actualització i ampliació de les dades que des de la publicació de Wilbur Zelinsky el 1973 fins a principis del nostre segle, s'han anat succeïnt, sobretot en l'entorn anglosaxó, sobre "l'estrany cas de la geògrafa absent". El material que s'exposa forma part d'un estudi¹ més ampli sobre el professorat de Geografia de les universitats públiques de Catalunya (Garcia-Ramon i Pujol, 2004).

1. Una absència generalitzada?

La subrepresentació de les dones dins el món acadèmic universitari en tant que professionals no és exclusiva de la Geografia. Nombrosos estudis mostren l'absència total, primer (amb normatives clarament excloents), i la segregació, després, de les dones als diferents nivells de l'ensenyament i en particular dels superiors, i el seu confinament a les escoles primàries com a professionals docents. Aquí s'analitza el període dels darrers 25 a 30 anys, en què s'han anat implantant arreu dels països occidentals polítiques d'igualtat i en què lentament, però de forma constant, les dones s'han pogut anar incorporant a les universitats com a docents i investigadores.

Als Estats Units els progressos de les dones en el món universitari van evidenciar-se als anys setanta del segle passat com a resultat de protestes organit-

1. *La presència de les dones a la geografia acadèmica. El professorat de geografia de les universitats públiques catalanes.* Memòria de Tercer Cicle del Programa de doctorat en geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida per la Dra. Maria Dolors Garcia Ramon i defensada el 25 de juliol de 2002.

zades per grups feministes, de nombrosos plets interposats per aquests col·lectius i finalment d'una legislació renovada, basada –en les darreres dècades– en polítiques d'igualtat de tracte i en procediments d'acció positiva que s'extengueren al Canadà i a Austràlia. A Europa el procés ha estat més lent i la qüestió de les dones i la ciència es va tractar per primera vegada als països nòrdics als anys vuitanta; a Alemanya, el primer informe nacional de promoció de les dones en el món científic no es publicà fins el 1989. En els anys noranta diferents països redacten documents destinats a la millora de la situació de les dones en relació amb la ciència: Regne Unit el 1994 (*The Rising Tide*), Dinamarca el 1995 (*Excellence in Research*), Finlàndia el 1998 (*Women in Academia*), Alemanya el 1998 (*Recommendations for Equal Opportunities for Women in Science*), i la Comissió Europea organitza dues conferències sobre dona i ciència el 1993 i el 1998.

En la Conferència Mundial d'Educació Superior, encapçalada per la UNESCO el 1998, es creà una guia de bones pràctiques per a promoure garanties de no discriminació en l'accés a la universitat: la *International Good Practice Guide to Gender Equity in Higher Education*, la qual també s'ocupava de la necessitat d'extendre la formació universitària a les noies, atesa l'escassa presència d'aquestes en els nivells d'Educació Superior en els països no desenvolupats o en vies de desenvolupament² on no només els problemes econòmics, sinó també els prejudicis i les tradicions culturals aparten a les dones de l'acadèmia i les circumscriuen a l'esfera domèstica (*Boletín de Educación Superior*, 2002).

Mentre, en els països desenvolupats d'occident, són les polítiques d'igualtat de tracte les que han reduït i fins han fet desaparèixer moltes de les formes directes o indirectes de discriminació de les dones que perviuen fins no fa gaire dècades: prohibició de llicenciar-se o d'optar a titulacions considerades de primera categoria, limitació en els percentatges de dones com alumnes a les universitats o fins l'obligació de deixar la feina en el moment de casar-se.

Es tendeix, però, a tractar a les dones *com* als homes i no a tractar *igual* a homes i dones, raó per la qual se segueixen els patrons de vida masculins que acaben resultant discriminatoris per les dones.³ Les mesures d'acció positiva

2. Cal destacar les iniciatives preses en alguns d'aquests països en el sentit de compatibilitzar el paper que s'atorga a les dones i la seva educació superior, sovint, però, es tracta d'universitats molt elitistes on només tenen accés les classes més altes, és el cas de la *Jinnah University for Women* al Pakistan o la *Banasthali Vidyapith* a l'Índia. En ocasions algunes fundacions nacionals o internacionals, promouen iniciatives com la de la creació de la *Ahfad University for Women* al Sudan, una universitat privada no lucrativa que vol promoure la igualtat en l'educació de les dones lligada a una formació per atendre les necessitats de desenvolupament del país, un cas semblant que s'aspira a fer des de la *University of Cape Town* a Sudàfrica, promoguda pel *Forum for African Women Educators* o la futura *Asian University for Women* impulsada des d'una organització de Nova York per a la formació de dones que puguin ocupar llocs de lideratge polític, econòmic i sociocultural al continent asiàtic. *Boletín de Educación Superior* (2002).

3. Així, per exemple, la importància en la promoció professional que es dona a les carreres ininterrompudes privilegia als candidats masculins que uneixen als mèrits l'experiència vista en nombre d'anys de servei, temps en el qual han pogut produir un major nombre de publicacions. Un tracte diferencial equivaldria a una major igualtat: tenint en compte les interrupcions per embaràs, privilegiar els mèrits o la qualitat més que la quantitat en les publicacions.

destinades a corregir alguns dels desavantatges als quals s'enfronten les dones per poder permetre una major eficàcia en la competència per la promoció, han presentat distorsions i resultats no desitjables,⁴ però també han donat moltes oportunitats a l'encoratjar especialment a les dones, per exemple, amb un major nombre de llocs inicials a la docència universitària o el recolzament de les que volen prosseguir la seva activitat científica després d'un temps d'absència, com és el cas del programa Daphe Jackson al Regne Unit (ETAN, 2001, 4-26).

Les xifres del total de contingents mostren una incorporació creixent de les dones com a professionals dins l'àmbit universitari, que va reduint lentament la distància que les separa de la ja total equiparació de sexes que hi ha entre l'alumnat, però amaguen la seva posició dins la carrera laboral, ja que els percentatges de les que ocupen els nivells més alts dins la jerarquia universitària o de les que ostenten càrrecs en els òrgans de govern són, encara, ínfims.

Aquestes xifres són les que ressenyarem per als departaments universitaris de geografia en base als treballs realitzats fins ara, en particular sobre els departaments de geografia de la universitats anglosaxones, ja que fou en aquest entorn on s'iniciaren els primers estudis. Des de Wilbur Zelinsky el 1973 fins Sarah Brinegar el 2001, un bon nombre d'articles, sobretot de l'àmbit anglosaxó, s'han preocupat d'analitzar l'absència de dones entre el professorat dels departaments de geografia i entre els membres d'aquesta disciplina en conjunt.⁵

2. Una absència concreta

Janet Momsen en el seu article de 1980 sobre les dones dins la disciplina geogràfica al Canadà es preguntà, tot parafrasejant Barbara Rubin:⁶ "fins quan les geògrafes estaran destinades a romandre com a consumidores i no com a productores dins la professió?" Fins quan, tal com demostren els resultats dels diferents treballs que presentarem tot seguit, les dones seran minoritàries dins el professorat dels departaments de geografia de la gran majoria d'universitats als Estats Units, al Canadà, al Regne Unit, a Espanya, a França..., mentre a les aules, l'alumnat, manté uns percentatges pràcticament igualitaris entre nois i noies?

4 . Com en el cas de la Universitat d'Amsterdam que féu una contractació de dones amb qualificacions poc destacades i fou un fracàs tan fort que es va acabar per imposar-se la dita que per entrar a la universitat "o ets dona o ets bo" (ETAN, 2001, 25).

5. Mildred Berman (1977a), Barbara Rubin (1979), Linda McDowell (1979), Janet H. Momsen (1980), M. Dolors García-Ramón/Margarita Castañer/Núria Centelles (1985 i 1988), Wilbur Zelinsky/Janice Monk/Susan Hanson (1982), Linda McDowell/Linda Peake (1990), David R. Lee (1990), Lisa Dumayne-Peaty/Jane Wellens (1998), Julie A. Winkler (2000), Sarah J. Brinegar (2001).

6. "It is unfortunate that the AAG has been either unable or unwilling to assume leadership in ending the traditional pattern of sex discrimination that has characterized academic geography since its inception. It is troubling that redress must be sought through federal intervention. Yet, without a program of positive action, women in geography have no reason to believe that their representation as producers in the field will ever reach a level proportionate to their numbers as consumers" (Rubin, 1979, 133).

I és que les xifres que anirem descobrint en els diferents estudis realitzats no corroboraren afirmacions optimistes que, com les de Williams, Blackstone i Metcalf (1974),⁷ se solen fer respecte al món acadèmic, i això és així perquè un bon nombre de condicionants més subjectius s'afegeixen a la simple enumeració de mèrits, a la seva avaluació i a les possibilitats d'aconseguir-los:

“University teaching is a profession where recruitment and promotion are highly dependent on merit, and as such, less dependent on ascribed characteristics such as social class or sex than some occupations (...) These observations lead to the expectation that women will be found in relatively large numbers in university teaching, because there is no discrimination against them; they may combine the job with the roles of wife and mother easily” (Williams, Blackstone i Metcalf, 1974, 375).

Fou Wilbur Zelinsky qui s'interessà de manera especial per aquesta qüestió (ell mateix cita un reduït nombre de treballs previs) i qui n'encoratjà un seguiment amb estudis posteriors. El 1973 Zelinsky es preguntava perquè la tasca de “crear, escriure, ensenyar i administrar la geografia seriosa” estava, de manera gairebé exclusiva, en mans d'homes. Afirmava que la manca de dones als departaments de geografia de les universitats dels Estats Units era sistemàtica i estructural i que, quan n'hi havia, aquestes ocupaven les posicions inferiors, publicaven amb menys freqüència i pitjor que els seus companys i, en conseqüència, eren més mal pagades, rebien menys recompenses honorífiques per part dels seus superiors, es promocionaven més tard i tenien menys poder (Zelinsky, 1973a).

3. Les dades respecte al nombre

Zelinsky mostra per 1970 una relació de 7:1 referent a la proporció d'homes i de dones membres de l'associació nord-americana de geografia (l'AAG), una ratio de 15:1 si atenem a la seva vinculació a les universitats com a professionals i una ratio de 20:1 si quantifiquem els títols amb el grau de doctor. Si aquestes xifres les comparem amb la proporció de noies matriculades en l'especialitat de Geografia, la correspondència de les dades continua tenint uns biaixos importants: relacions de 4:1 respecte a la proporció de nois i noies que acabaven els estudis en geografia, 6:1 en quant a les candidatures a mestratge i 18:1 pel que fa a les candidatures a doctorat. Les xifres són prou eloqüents (Zelinsky, 1973b).

Un seguiment de les dades corresponents a la vinculació a les universitats, que aquí és el que més ens interessa, presenta uns percentatges que van del 3,1% el 1970 i el 4,4% el 1978 fins a l'11,1% el 1998 referents a les dones que ocupen plaça de titulars, i del 6,3% el 1970 i el 9,7% el 1988 fins al 20% el 1998 referents a les que estan vinculades a algun departament universitari sense tenir en compte la seva posició (Zelinsky, 1973b; Rubin, 1979; Lee, 1990; Winkler, 2000; Brinegar, 2001).

7. G. Williams, T. Blackstone i D. Metcalf (1974), citat per R.J. Johnston i E.V. Brack (1983).

Si aquesta categoria es té en compte, s'observa la seva sobrerrepresentació a les places de no titulars, de temporals i a temps parcial, en els escalafons més baixos i en els departaments menys prestigiosos (tot i que aquesta dada sembla millorar al llarg del temps segons mostra Lee per a 1988). L'article d'aquest darrer evidència que en aquesta data encara hi ha departaments on no hi ha cap professora de Geografia i que una tercera part dels departaments només tenen una sola dona, mentre que per 1970 Zelinsky en comptabilitzava un 25% en la mateixa situació. Hi ha una tendència cap a l'equiparació, però lenta: cap a finals del segle encara un 43% dels programes de Geografia, a nivell de BA i BS de les universitats nordamericanes, no tenien cap representant del sexe femení entre el seu professorat, és clar que Zelinsky en comptabilitzà un 66%, els anys setanta (Zelinsky, 1973b; Lee, 1990; Winkler, 2000).

En altres aspectes l'evolució de les xifres és semblant, però es parteix de tal desequilibri, que els avenços, malgrat ser importants, queden lluny de la igualtat: en les noves dades mostrades per Zelinsky, Monk i Hanson el 1982, la relació d'homes i de dones membres de l'AAG amb títol de doctor ha passat de 20:1 a 11:1, i la dels membres vinculats a les universitats del 15:1 al 9:1. Tampoc les dades de l'alumnat són per ser massa optimistes, els percentatges de graduades, postgraduades i doctorades respecte a les pregraduades passa, als EUA, del 2,44%, 0,33% i 0,05% el 1977 al 2,92%, 0,51% i 0,06% el 1980.

Però si aquests números ens parlen de les poques noies que acaben i segueixen la seva formació en Geografia respecte a les que la iniciaren, els percentatges que ens ofereix Brinegar el 2001 pel doctorat en Geografia mostren uns increments de les doctorades prou estimables: del 6% el 1963 al 33% el 1997, cosa que encara fa més inexplicable la seva tant lenta progressió com a professores. Amb tot, la comparació dels percentatges de doctores en Geografia amb les d'altres especialitats, evidència que també a aquest nivell estan per sota de la mitjana total de dones amb grau de doctor als EUA, que per a 1997 era del 41%.

Aquest treball comparatiu amb d'altres disciplines, és fet pels diferents autors i autores. Les dades que ens donava Zelinsky per a 1970 ja deixaven les xifres lluny de les d'altres Ciències Socials, així mentre que quantificà en un 12,3% les candidates a doctorat en Geografia, per el mateix any, les d'Història arribaven al 21,7%, les de Sociologia al 22,7% i les d'Antropologia al 43,1%. Per a 1985/86, Lee troba un percentatge de 27% de doctorades en Geografia, contra un 33% en la resta de Ciències Socials (Zelinsky, 1973b; Lee, 1990).

Totes aquestes dades mostren clarament com la Geografia als EUA manté baixos percentatges de noies que es llicencien, baixos percentatges de les que finalitzen un mestratge o un doctorat en aquesta especialitat; com són poques les que entren a la universitat en tant que professores i menys encara les que aconseguen tenir una plaça en titularitat, i sempre, en unes proporcions per sota de les d'altres Ciències Socials i més properes a les de les Ciències Experimentals.

Els resultats pel Canadà són semblants: un 6,2% de dones entre el professorat universitari de Geografia a finals dels anys setanta (4,3% si tenim en compte les universitats amb programes de doctorat), al costat d'uns percen-

tatges de noies que finalitzen els diferents nivells de la carrera acadèmica en disminució respecte als seus companys (37,7% amb grau de *major*, 31,9% amb MS o MA i 16,4% amb doctorat), això mentre que les xifres pel total de professores universitàries de qualsevol especialitat haurien passat del 13,5% el 1973 al 21,3% el 1995 (Momsen, 1980; Lapointe, 1998).

Als departaments de les universitats britàniques la mitjana global de noies que estudien Geografia comença essent més elevada que la del conjunt d'universitàries, però acaba força allunyada de la mitjana: 42% a finals dels setanta respecte a un 35% de mitjana global i 42,7% a mitjans dels vuitanta, mentre la mitjana global puja al 42% per les mateixes dates i al 49,8% a finals dels noranta. Les xifres de les llicenciades en Geografia són, de tota manera, força optimistes: 41,9% el 1978, 43,6% el 1988, tot i que van disminuint a mida que avança la carrera acadèmica: 28,6%, 35,4% per ambdós anys pel grau de mestratge, i 25,5% i 33,1% per les noies amb grau de doctor .

La situació canvia radicalment quan ens fixem en quin és el seu pes en el professorat de geografia: el 8,3% el 1978 i el 10,5% el 1988, tot i que tenim dades del 22% per a 1996, però sense considerar el tipus de vinculació ni la categoria que ocupen, i això respecte a un 40% d'estudiantes de recerca tant a nivell de postgraduat com de postdoctorat per a 1996 (McDowell, 1979; McDowell i Peake, 1990; Dumayne-Peaty i Wellens, 1998).

És pel conjunt de les universitats espanyoles, i per Catalunya en particular, on trobem els resultats més propers a la igualtat entre sexes (tot i una tendència al retrocés en els darrers anys: el 33% de dones dins dels departaments de geografia espanyols per a 1984 i el 38,9% als de Catalunya per el 1996 (quan el mateix any les professores universitàries de totes les especialitats representaven el 23,9%), però un 34,5% el 1999! Aquest major nombre de geògrafes s'explicaria per una incorporació més recent i evidència també una institucionalització de la Geografia, al nostre país, més tardana, que coincideix amb una incorporació de les dones a la universitat més generalitzada. Mentre que la recent masculinització que tendeix a apropar-nos a les xifres dels països anglòfons, estaria lligada a l'expansió de la pràctica professional de la geografia fora de la universitat i de l'ensenyament en general, amb una major tecnificació de la disciplina (Garcia Ramon, Castañer i Centelles, 1988; Lluch, Albet et al. 1998, Garcia Ramon i Pujol, 2004)).

Si ens fixem en l'alumnat, la presència de les dones va baixant a mida que s'avança en la carrera acadèmica tot i partir d'una situació majoritària tot seguint la tendència general: 52,9% de matriculades a segon cicle i 56,1% a mestratges, contra un 23,7% de doctorades per tot l'Estat el 1984. Però l'extraordinari, per inesperat, és que també han anat disminuint en els darrers anys les estudiantes de Geografia: les xifres per a 1998 són del 42,7% *versus* el 54,2% de mitjana global a Catalunya i del 40,7% *versus* el 53,1% per tot l'Estat, i sempre amb percentatges per sota de quasi totes les llicenciatures de Ciències Experimentals, Humanitats, Ciències Socials i Ciències de la Salut (Garcia Ramon, Castañer i Centelles, 1988; ICD/ IDESCAT, 2001; CIDE/ Instituto de la Mujer, 2001).

4. Les dades respecte a la categoria

Si aprofundim una mica més, del que ho hem fet en paràgrafs anteriors, en la categoria assolida per les professores de Geografia, veiem, pels EUA, que a la ínfima representació numèrica cal afegir-hi una sobrerrepresentació en les categories més baixes (41,2% de les professores versus el 20,7% dels professors el 1970) inversament proporcional al seu pes en els llocs superiors de l'escalafó universitari (23,6% de les dones *versus* el 29,4% dels homes el mateix any). Aquestes xifres haurien empitjorat quasi dues dècades més tard: 51% de les professores *versus* el 24% dels professors en les categories inferiors (aquí agrupem dues categories per la quasi extinció de la més baixa) i el 17% de dones en el nivell superior *versus* el 48% dels homes en el mateix nivell (Zelinsky, 1973b; Lee, 1990).

Per a les universitats britàniques les dades per 1978 són encara més desencorajadores: prop d'un 85% de les professores en la categoria més baixa i només un 7% en la categoria més alta (*versus* un 12% dels seus col·legues), però el 1988 encara han empitjorat: el 89% i el 5% respectivament. Els percentatges pel Canadà, el 1978, són del 61,9% i el 7,1% per ambdós nivells respectivament. En aquest cas, les xifres per Espanya són similars: 59,1% i 6,9% en el nivell inferior i superior per a 1984 (el 31,1% i el 8,2% per Catalunya el 1996), tot i que el nombre de catedràtiques de Geografia pel total de les universitats espanyoles havia pujat el 2000 al 14% (McDowell, 1979; McDowell i Peake, 1990; Momsen, 1980; Garcia Ramon, Castañer i Centelles, 1988; Lluch, Albet et al. 1998; García Cortázar i García León, 2001).

A aquests resultats cal afegir-hi els que assenyalen una arribada més tardana de les dones en ocupar els llocs de titulars (de 7 a 11 anys més tard), una major proporció de professores en contractes a temps parcial i/o temporals amb una menor estabilitat laboral, i és clar, uns salaris més baixos: de 1.000 a 2.000 dòlars menys, ens deia Zelinsky (1973a), de 400 a 1.800 dòlars menys, afegia Berman (2001), de fins a 18.000 dòlars menys apuntava Winkler (1996) per a mitjans dels anys 90, inferiors al 25% segons l'Informe Bett per a la Unió Europea, el mateix sentit tenien les xifres que mostrava Izquierdo el 1999 per a les universitats catalanes, i un 17% menys comentava Berg el 2000 pel Regne Unit.

Per altra banda, molt poques exerceixen càrrecs, ja sigui dins el propi departament, a nivell de Facultat o en el marc del conjunt de la Universitat; però tampoc no presideixen les associacions professionals o les revistes especialitzades ni en els percentatges propers a la seva representació acadèmica o professional. Per Espanya les dades que ens donen Garcia Ramon, Castanyer i Centelles no necessiten comentaris: el curs 1983-84 només dues geògrafes formaven part d'algun dels equips de rectorat de les 25 universitats espanyoles estudiades, quatre exercien càrrecs de deganat i vuit es trobaven en algun dels equips de govern departamentals. Izquierdo *et al.* afegeixen que el 1997 només un 23,8% de càrrecs a les universitats públiques catalanes estaven en mans de dones, d'aquestes, un 10% en equips rectorals i cap d'elles era rectora (Garcia Ramon, Castañer i Centelles, 1988; Izquierdo et al. 1999).

5. Les dades respecte a la producció.

La tercera dimensió d'anàlisi respecte a les professores universitàries de Geografia, una vegada explorat quantes són i en quina categoria es troben, és veure quin és el seu paper de productores dins la disciplina, i ja no només com a docents, sinó com a investigadores i difusores de la seva recerca.

Aquí les xifres van des del 4% de signatures en una compilació bibliogràfica nordamericana de principis dels setanta, passant per percentatges del 1,4% al 10,7% per les revistes de geografia dels EUA entre 1921 i 1980 (a excepció del *Journal of Geography*, que presenta importants alts i baixos), fins a un 20% en la dècada dels noranta. Altres revistes editades al Regne Unit, França, Itàlia o Espanya, mantenen percentatges per sota del 15% i molt poques superen el 25% en bibliometries realitzades fins a la dècada dels vuitanta, és el cas de *Papeles del Departamento de Geografía* de la Universitat de Múrcia i els pocs números que van precedir a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* de la Universitat Autònoma de Barcelona (Zelinsky, 1973b; McDowell, 1979; Castañer i Centelles, 1985; Zelinsky, Monk i Hanson, 1982; Brinegar, 2001).

En la dècada dels noranta, l'informe sobre la geografia a Catalunya dirigit pels professors Lluch i Albet, mostra dades de fins quasi el 50% de signatures femenines, en el cas de *Documents d'Anàlisi Geogràfica* i del 34% en el de *Revista de Geografia*. Són els resultats més alts de tots els buidatges realitzats i mostren com en aquesta tercera dimensió de l'anàlisi les xifres són prou encoratjadores, ja que en les darreres dècades del segle, pràcticament igualen, i en alguns casos superen, els percentatges dels efectius de professores (Lluch, Albet *et al.* 1998).

Quant a les possibles diferències de gènere pel que fa a les temàtiques tractades per unes i altres, sembla que s'apunten interessos diferents però cap d'ells es pot afirmar amb rotunditat. La identificació <Geografia física i mètodes quantitius=homes> <Geografia humana i mètodes qualitius=dones>, com si es tractés d'uns binomis biològicament naturals, han de ser matisats ja que en contextos on la Geografia física ha sigut dominant, les dones hi han tingut una presència tant o més destacada que en la Geografia humana.

És un fet que als EUA les professores de Geografia es troben en departaments especialitzats en Geografia física en nombre superior al de la seva presència a la universitat, potser això és així perquè històricament el seu pes d'aquesta especialitat ha estat superior en aquest país. Però també al Regne Unit les dades mostren percentatges similars de professores i alumnes en departaments de física i humana (Dumayne-Peaty i Wellens, 1998).⁸ És més, segons Zelinsky, dels temes pels quals s'interessaven les geògrafes de l'AAG, en destacaven, pels anys setanta, la Cartografia, la Geografia física, les qüestions relacionades amb l'Antropologia i la Botànica, mentre que mostraven poca predisposició per la Geografia urbana, per la Geografia econòmica i per qüestions de metodologia. Pels anys vuitanta, l'informe del Comitè sobre la posició de les dones a l'AAG,

8. Tot i que un article més recent mostra un retrocés del pes de les postgraduades en Geografia Física, a favor d'un augment de les que ho fan en Geografia Humana (McKendrick, 1996).

nega que les alumnes defugin les àrees quantitatives i mostren alts percentatges en Cartografia, Geografia física, Biogeografia i mètodes quantitius (Zelinsky, 1973b; Golledge i Halperin, 1983).

Per Espanya les dades s'acostarien més a les dels binomis esmentats i la majoria d'articles analitzats en els treballs dirigits per Garcia-Ramon, mostrarien que les geògrafes espanyoles s'inclinen més per l'àmbit d'estudi local i els temes de Població, Geografia urbana i Geografia rural, que no pas per qüestions Geografia física, de pensament o conceptuals (Darcia Ramon, Castañer i Centelles, 1988).

6. Algunes explicacions

Les causes de la situació diferencial entre homes i dones en l'exercici professional de la Geografia en les universitats del món anglosaxó, però també en les del nostre entorn, que s'han apuntat, solen centrar-se en el cercle viciós que representa la manca de professores de Geografia en els diferents departaments universitaris, tant a nivell de llicenciatura com de tercer cicle. Aquesta situació deixaria sense models ni suport a les postgraduades, les quals desertarien en un major percentatge que els seus companys i, per les que finalment es doctoressin, pocs serien els incentius i menys les oportunitats per entrar a formar part de l'acadèmia en tant que docents.

Zelinsky defensà els condicionants socials i culturals per sobre dels de caràcter biològic,⁹ per explicar la menor presència d'alumnes i professores en els departaments de geografia: normes institucionals, tradicions, biaixos, sovint no verbalitzats ni escrits enlloc, marcarien les organitzacions on s'eduquen i on s'ocupen. Fins i tot l'educació que reben les nenes, els jocs que se'ls ensenyen, tindrien una distorció que les apartaria de la vivència més espacial del món. El camp d'estudi de la Geografia estaria apartat de les seves ocupacions tradicionals: històricament l'exploració de nous territoris, el muntanyisme, el treball de camp geològic hauria estat més lligat a les facultats físiques masculines i la imatge donada des de la família, l'escola i els mitjans de comunicació del que és típicament femení, estaria també allunyat de la professió geogràfica (Zelinsky, 1973a; Zelinsky, Monk i Hanson, 1982).

Una vegada dins de la universitat les noies, ens diu Lee, tindrien més dificultats per aconseguir un bon tutor entre els catedràtics, no participarien tant en la vida social dels departaments (esports i viatges) i serien víctimes de l'hostilitat dels seus companys, de bromes sexistes i de comportaments paternalistes que, lluny d'ajudar-les, dificultaria la seva progressió com a postgrada-

9. A les pàgines de la revista *The Professional Geographer* contesta contundentment les tesis del professor Wolf Roder sobre l'evidència de certes diferències biològiques segons el sexe pel que fa a les "habilitats geogràfiques", també ho fa, en el mateix volum, la professora Mildred Berman, en total són poques pàgines, però recomanables per seguir la polèmica sobre aquesta disjuntiva: Wolf Roder (1977); Wilbur Zelinsky (1977); Mildred Berman (1977b). En la mateixa línia s'incruia el seu article més recent: Wilbur Zelinsky, Janice Monk, Susan Hanson (1982).

des primer, i com a professores, després. Brinegar afegeix que és precisament aquesta persistència de comportaments masculistes el que devaluaria els coneixements, les habilitats i les contribucions de les dones en benefici de comportaments masculins i dels seus privilegis (Lee, 1990, p. 207; Brinegar, 2001, p. 316-17).

Hi hauria també tota una serie de mites associats a les joves estudiants, que ens descriuen Golledge i Halperin, entorn a la menor responsabilitat de les noies a l'hora d'acabar els programes en casar-se o tenir fills, a la creença que tenen una major predisposició per ocupar llocs a l'ensenyament preuniversitari (més maternal, suposem) i a què la majoria tendeixen a especialitzar-se en les àrees menys quantitatives, quan de fet els autors comproven que hi ha un alt percentatge de noies en aquestes especialitats tal com hem comentat més amunt (Golledge i Halperin, Halperin, 1983, p. 217).

Per altra banda es reconeix que no s'ha preguntat mai directament perquè les noies no escullen els departaments de Geografia per a desenvolupar les seves carreres professionals i saber així si es tracta d'una carrera que no els interessa o a la qual no són acceptades. De fet en les enquestes realitzades per Berman als membres de l'AAG sobre les seves carreres professionals, no s'hi troben respostes que facin referència a una discriminació de gènere, però sí que s'observa que les noies i no els nois parlen de dificultats per obtenir beques o ajuts i, que una vegada dins la universitat són també elles les que comenten les dificultats per aconseguir llocs millors (Berman, 1977a).

McDowell i Peake pensen que a més de les discriminacions que es puguin patir dins els departaments i la falta de suport per part de professors i pares o la manca d'ambició per part de les mateixes professores per aconseguir millorar la seva situació, cal afegir les responsabilitats familiars que recauen sobre elles, les quals les apartarien d'una manera més clara de la seva incorporació a l'acadèmia, però sobretot dificultarien la seva promoció (McDowell, 1979, p. 152-53; McDowell i Peake, 1990, p. 27-28).

Aquesta afirmació no és compartida per Johnston i Brack, ni per Winkler o per Alonso, per qui la vida familiar no seria el principal obstacle. Ens diuen que s'ha constatat que les dones solteres publiquen també poc, i sovint menys que les casades¹⁰; que homes i dones amb fills estan el mateix nombre d'hores a les facultats; fins i tot, que les casades són vistes pels seus col·legues com a "menys perilloses" i això comporta una millor socialització que redunda en una major producció, i, finalment, que les casades tenen majors estímuls i encoratjament per part dels seus marits, sobretot si aquests també són acadèmics (Johnston i Brack, 1983; Wincker, 2000, García de León i García de Cortázar, 2001).

Així les seves explicacions es basen en qüestions que tenen menys a veure amb les obligacions familiars i més amb la seva socialització dins els departaments.

10. Winkler cita diverses referències sobre el tema: Cole, Jonathan R. i Zuckerman, Harriet (1987); Sonnert, Gerhard i Holton, Gerald (1995); Sonnert, Gerhard i Holton, Gerald (1996); Long, J. Scott (1992); Schneider, Alison (1998); Davis, Diane E, i Astin, Helen S. (1990); Yentsch, Clarice M. i Sindermann, Carl, J. (1992).

Un menor accés per part de les dones a les xarxes¹¹ on es generen i s'avaluen les idees, on circulen els recursos materials i humans, on s'intercanvien coneixements i avantatges, així com una menor integració als seus departaments, les aïllaria intel·lectualment i social, dificultant el seu accés a la informació informal, però sobretot, als col·laboradors i fins als becaris. La marginació reduiria la seva productivitat investigadora i provocaria un estil de recerca més perfeccionista, per evitar les crítiques, i per tant més lent i laboriós (Winkler, 2000, García de León i García de Cortázar, 2001).

Per la seva banda, Garcia Ramon *et al.* emfasitzen en el caràcter restrictiu que suposarien les responsabilitats familiars, per afectar al seu treball com a geògrafes, repercutint també en les temàtiques, en les limitacions espacials i temporals imposades pel seu paper social (en tant que reproductores), el que faria que tractessin qüestions més clàssiques, amb metodologies tradicionals i sobre àrees accessibles i d'escala reduïda. Les respostes de les professores entrevistades per Carreño *et al.* demostrarien que tant les explicacions relatives a la seva poca integració i socialització en els departaments, com les dificultats per compaginar la seva vida privada i professional, són rellevants, sobretot en la vessant acadèmica que implica la recerca i la difusió d'aquest treball (Garcia Ramon, Castañer i Centelles, 1992, 54-55; Carreño *et al.* 1998, 82)

7. Comentaris finals

Pel que fa a la posició assolida per aquestes professores en els respectius departaments, aquí sí que les xifres són igualment desencoratjadores per a totes les universitats analitzades, siguin anglosaxones o espanyoles; en totes elles (a excepció feta de les catedràtiques del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona) les dones ocupen amb alts percentatges les posicions inferiors i amb percentatges substancialment menors que els seus col·legues, les categories superiors i els llocs de prestigi i de poder.

Per una banda, les dades evidencien una carrera professional més lenta, amb un període més llarg per finalitzar les tesis i per aconseguir places de titulars, i, per l'altra, elles manifesten trobar múltiples traves, denuncien que se'ls solen oferir els càrrecs de gestió o servei que impliquen més dedicació i els llocs amb major sobrecàrrega docent, fet que dificulta el desenvolupament de les seves tasques de recerca i publicació. També tant les xifres com les entrevistes en profunditat, mostren una major migradesa econòmica respecte als seus companys i una major dificultat per aconseguir beques i projectes d'investigació que els permetin tenir una producció homologable amb la resta del professorat, per poder competir amb igualtat de condicions en un entorn, com l'universitari, on els mèrits són el que compta.

11. Susan Hanson ens proporciona una abundant bibliografia sobre la importància de les xarxes per a poder competir en el sistema de meritocràcia de la universitat (Hanson, 2000, 751-758).

Quant a la seva producció científica, molt lligada al punt anterior, les xifres semblen haver anat millorant al llarg del temps, i no són tant dolentes com es podria pensar, i és que malgrat que les professores de Geografia publiquen menys que els seus col·legues, aquesta menor proporció és força més equiparada que la resta de dades recollides, sobretot si és té cura, és clar, de mostrar els percentatges respecte al total del col·lectiu de professores i no respecte al total del professorat. Les dades tornen a ser millors en l'àmbit espanyol que no pas en l'anglosaxó, però tant en un com en l'altre, hi ha una evolució positiva que està situant la tasca de recerca i difusió de les geògrafes força propera als estàndards generals, tot i trobar-se amb un entorn hostil, on els estereotips i els prejudicis masculins dificulten una major socialització de les professores i comporten la seva marginació de les xarxes informals tot provocant el seu un aïllament intel·lectual i social.

Finalment, i lligat a aquesta producció, no sembla provat que homes i dones tractin temes diferents i desde metodologies dispars: tant els uns com les altres s'ocupen de qüestions relacionades amb la Geografia física i humana amb percentatges similars, tot i que, en camps com la Biogeografia, la Cartografia o l'Organització del territori, sembla que hi ha un percentatge de geògrafes superior al seu pes dins la disciplina. Potser caldria aprofundir una mica més en quins aspectes tracten els uns i les altres en els seus articles (veient si parteixen de major o menor treball de camp, si són més o menys analítics, descriptius...), però això requeriria d'una anàlisi de continguts que aquí no s'ha fet, i tampoc en la majoria de treballs analitzats.

En canvi, en qüestions relacionades amb la població, sí que sembla haver-hi un clar predomini d'estudis realitzats per geògrafes i en el cas dels treballs relatius a teoria pensament, concepte i mètodes, la situació seria totalment la contrària. En quan als enfocaments quantitius o qualitius i al nivell d'anàlisi global o local, no tenim prou dades que permetin assegurar que ells prefereixen els primers i elles els segons, tot i que sí que hi ha una tendència en aquest sentit lligada, en aquest cas, a restriccions de gènere.

El per què la Geografia mostra aquesta singularitat respecte a altres Ciències socials i humanes —ens referim a l'escassetat de professores universitàries— potser caldria buscar-lo en el seu caràcter de frontera amb altres disciplines, en el seu dinamisme en discórrer per diferents paradigmes, característiques poc propícies per afegir-les a les dificultats que fins al darrer quart de segle XX han allunyat a les dones de l'acadèmia.

Segurament també caldria pensar en l'objecte de la pròpia disciplina, centrat en l'espai, amb una antiga tradició lligada als exploradors de nous territoris, a les facultats físiques masculines, ni un ni altres aspectes han estat punts forts de les activitats de les dones, i no per causes bàsicament biològiques, com en alguns casos s'ha apuntat, sinó per qüestions de formació i d'aprenentatge. La socialització de gènere és més restrictiva pel què fa a les noies que no pas als nois en totes les cultures i els seus jocs emfatitzen més la dimensió espacial (elements de construcció, activitats modificadores de l'espai, excursionisme).

A la vegada, es parla del caràcter conservador de la Geografia i sobretot dels geògrafs en relació a altres professionals de les Ciències socials, el què no pro-

piciaria l'establiment de mecanismes afavoridors d'una major equiparació en l'accés, ni en la permanència, ni en la promoció de les dones en els departaments de Geografia.

La manca de models és un dels arguments més apuntats i que configura un perillós cercle viciós: si no hi ha professores es fa més difícil que les alumnes progressin en les seves carreres per falta d'expectatives i manca de suport i, els estereotips, els prejudicis i els comportaments masculins poden imposar-se sense traves. Tot plegat entorpiria la integració de les dones a les xarxes informals que faciliten l'accés als mitjans i a la informació que permeten realitzar satisfactòriament, tant la tasca docent com, sobretot, la de recerca i la de la seva difusió per mitjà de publicacions.

Aquest tancament i aquest rebuig comportarien un menor rendiment i una major cura per la feina ben feta, perfeccionista, sense fisures, per part d'unes dones que haurien de demostrar el talent que ja se suposa als seus col·legues. És clar que el sistema de meritocràcia –pretésament objectiu– no és exclusiu de la universitat i molt menys dels departaments de Geografia, però el fet que en aquests hi domini un prisma masculí, sobretot en els llocs de poder, pot dificultar una avaluació positiva de la producció científica de les geògrafes i incentivar-ne el seu aïllament intel·lectual.

A tot això s'hi sumarien les responsabilitats familiars, especialment importants per les dones en termes comparatius respecte als seus companys, que dificultarien o almenys condicionarien la seva vida professional sobretot pel que fa a paràmetres de mobilitat, dedicació a la recerca i temporalització de la seva carrera, en relació a la dels seus col·legues.

El caràcter més optimista que mostraven les xifres per Espanya (malgrat la recent tendència a la masculinització), respondria a la seva més tardana institucionalització, coincidint en una època de creixement de les universitats i de major incorporació femenina als nivells superiors de l'ensenyament. Uns departaments més joves també comportarien una menor jerarquització i unes estructures de poder més febles que tindrien una major permeabilitat en l'accés, encara que menor en la permanència i menys en la promoció, just on les dades són més properes a les dels països anglofons.

Bibliografia citada

- BERMAN, M. (1977a). "Facts and Attitudes on Discrimination as Perceived by AAG Members: Survey Results". *The Professional Geographer*, 1, (29), p. 71-80.
- BERMAN, M. (1977b). "A response to the Wolf who cried Wolf". *The Professional Geographer*, 4, (29), p. 402-404.
- BRINEGAR, S. J. (2001). "Female Representation in the Discipline of Geography". *Journal of Geography in Higher Education*, 3, (25), p. 311-320.
- CARREÑO, A.; FABRA, M. L.; LLORET, C., PALLEJA, M.; PASTOR, C.; PÉREZ

- DE LARA, N. (1998). *La carrera de les professores universitàries*, Bellaterra, Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- CASTAÑER, M.; CENTELLES, N. (1985). "La mujer y la geografía universitaria española". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 7, p. 103-140.
- CIDE, la Mujer Instituto de (2001). *Las mujeres en el sistema educativo*, Madrid, Instituto de la Mujer.
- COLE, J. R., ZUCKERMAN, H. (1987). "Marriage, motherhood and research performance in science". *Scientific American*, 255, p. 119-125.
- DD.AA. (2002). *Las mujeres en la Educación Superior*, Boletín de Educación Superior. Universitat Politècnica de Catalunya, núm. 21 (ed. virtual).
- DAVIS, D. E.; ASTIN, H. S. (1990). "Life cycle, career patterns and gender stratification in academe: Breaking myths and exposing truths". A: SUZANNE S. i O'LEARY LIE V. E. (Eds.), *Storming the Tower: Women in the Academic World*, pp. 89-107, New York, Nicholas Publishing.
- DUMAYNE-PEATY, L.; WELLENS, J. (1998). "Gender and physical geography in the United Kingdom". *Area*, 3, (30), p. 197-205.
- ETAN, Grup de Treball sobre dones i ciència (2001) *Política científica de la Unión Europea. Promover la excelencia mediante la integración de la igualdad entre géneros.*, Luxemburgo, Comissió Europea.
- GARCÍA DE LEÓN, M. A.; GARCÍA DE CORTÁZAR, M. [dirs.] (2001). *Las académicas. Profesorado universitario y género.*, Madrid, Instituto de la Mujer, Estudios, 72.
- GARCIA RAMON, M. D.; CASTAÑER, M.; CENTELLES, N. (1988). "Women and Geography in Spanish Universities". *Professional Geographer*, 3, (40), p. 307-315. (Existeix una versió prèvia en castellà a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 7 de 1985).
- GARCIA RAMON, M. D.; PUJOL, H. (en premsa 2004). "Gender Representation in Academic Geography in Catalonia (Spain): towards a Masculinization of the Discipline?". *Journal of Geography in Higher Education*.
- GOLLEDGE, R. G.; HALPERIN, W. C. (1983). "On the status of women in geography". *The Professional Geographer*, 2, (35), p. 214-218.
- HANSON, S. (2000). "Networking". *The Professional Geographer*, 4, (52), p. 751-758.
- ICD/IDESCAT (2001). *Les dones a Catalunya: dades estadístiques.*, Barcelona, Institut Català de la Dona i Institut d'Estadística de Catalunya.
- IGLÉSIES, J. (1989). "Els quaranta anys de la Societat Catalana de Geografia. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm, 19, vol. XV, p. 11-29.
- IZQUIERDO, M. J. (dir); BORRÀS, A.; FERRER, A.; SANZ, N.; VIANYA, I. (1999). *El sexisme a la universitat. Estudi comparatiu del personal assalariat de les universitats públiques catalanes.* Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona/ Comissions Obreres.
- JOHNSTON, R.J.; BRACK, E.V. (1983). "Appointment and promotion in the academic labour market: a preliminary survey of British University Departments of Geography, 1933-1982". *Transaccions*, 1, (8), p. 100-111.

- LAPOINTE, C. (1998). "Les libertés et les contraintes dans l'expérience de professeures d'université: une analyse féministe de la culture organisationnelle". *Recherches féministes*, 1, (11), p. 133-154.
- LEE, D. R. (1990). "The status of women in geography: things change, things remain the same". *The Professional Geographer*, 2, (42), p. 202-211.
- LONG, J. S. (1992). "Measures of sex differences in scientific productivity". *Social Forces*, 71, p. 159-178.
- MCDOWELL, L. (1979). "Women in British Geography". *Area*, 2, (11), p. 151-154.
- MCDOWELL, L.; PEAKE, L. (1990). "Women in British Geography Revisited: or the same old story". *Journal of Geography in Higher Education*, 1, (14), p. 19-30.
- MCKENDRICK, J. H. (1996). "A discipline of equal opportunity? Gender and participation in postgraduate geography". *Area*, 28, (3), p. 318-330.
- MOMSEN, J. (1980). "Women in Canadian Geography". *Professional Geographer*, 3, (32), p. 365-369.
- RODER, W. (1977). "An alternative interpretation of men and women in Geography". *The Professional Geographer*, 4, (29), p. 396-400.
- RUBIN, B. (1979). "Women in geography revisited: present status, new options". *The Professional Geographer*, 2, (31), p. 125-134.
- SCHNEIDER, A. (1998). "Why don't women publish as much as men". *The Chronicle of Higher Education*, 3, (45), p. 14-16.
- SONNERT, G.; HOLTON, G.; (1995). *Gender Differences in Science Careers: The Project Access Study*. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press.
- SONNERT, G.; HOLTON, G. (1996). "Careers patterns of women and men in Sciences". *American Scientist*, 84, p. 63-71.
- WILLIAMS, G.; BLACKSTONE, T.; METCALF, D. (1974). *The academic labour market: economic and social aspects of a profession*, Amsterdam.
- WINCKLER, J. A.; TUCHER, D.; SMITH, A. K. (1996). "Salaries and advancement of women faculty in atmospheric science: Some reasons for concern". *Bulletin of the American Meteorological Society*, (77), p. 473-490.
- WINKLER, J. A. (2000). "Faculty reappointment, Tenure, and Promotion: Barriers for Women" a *The Professional Geographer*, 4, (52), p. 737-750.
- YENTSCH, C. M.; SINDERMAN, C. J. (1992). *The women Scientist: Meeting the Challenges for a Successful Career*. New York: Plenum Press.
- ZELINSKY, W. (1973a). "The Strange Case of the Missing Female Geographer". *The Professional Geographer*, 2, (25), p. 101-105.
- ZELINSKY, W. (1973b). "Women in Geography: a brief factual account". *The Professional Geographer*, 2, (25), p. 151-165.
- ZELINSKY, W. (1977). "Vive la différence géographique? Futher thoughts on Geography as a male preserve". *The Professional Geographer*, 4, (29), p. 400-402.
- ZELINSKY, W.; MONK, J.; HANSON, S. (1982). "Women and Geography: a review and prospectus". *Progress in Human Geography*, 3, (6), p. 317-366.